

УДК 811.161.2'373.2(477.54)

DOI: 10.26565/2227-6505-2019-28-08

**ТОПОНІМІЯ ВЕЛИКОГО МІСТА: НЕОФІЦІЙНИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛАХ М. ХАРКІВ)**

Л. О. Удовенко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
loudovenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-6837-1535>

У статті розглянуто назвиська, що вживають містяни в мовленні. Сьогодні актуальною є тема мало вивчених назвиськ об'єктів великого міста. Тематичне і термінологічне розмаїття яких непрямо вказує на актуальність теми дослідження. До 1804 року в Харкові всі урбаноніми були неофіційними. Багато вулиць мали дві чи три назви, тому першими офіційними топонімами міста стали назви, що влада спонтанно обрала з мовлення містян, і саме вони набули офіційності. Назвиська міських об'єктів якнайкраще переказують думку містян про їхнє місто. В історичній топоніміці назвиська можуть стати аргументом в дискусіях про те, як вимірити площу міста. В краєзнавчій літературі відомості про площу одного й того ж міста іноді суттєво різняться. Процес неофіційно найменування міських об'єктів був і залишається стихійним. На виникнення назвиськ впливає взаємодія мов, поява чи зникнення певної концепції, природна чи неприродна втрата значення міського об'єкта, архаїзація назви, літературна і художня діяльність сучасників. Мета статті – визначити причину появи назвиськ і визначити їхню специфіку. У статті вказано на чинники, що впливають на процес неофіційної номінації міських об'єктів. Визначено причини появи і основні групи назвиськ за значенням. Аналіз урбанонімів і процесів створення неофіційної номінації поєднується з вивченням лінгвістичної специфіки назв вулиць й інших об'єктів великого міста. З'ясовано основні особливості неофіційних назв. Автор статті робить висновок щодо подальших напрямів дослідження назвиськових відповідників урбанонімів. Науковці, що вивчають урбаноніми, повинні враховувати назвиська міських об'єктів, розмовні форми назв, особливості молодіжного сленгу, вплив сленгу на формування урбанонімів і міської ідентичності.

Ключові слова: Харків, урбаністика, номінація, урбанонім, назва, прізвисько.

В статье рассматриваются неофициальные городские названия в речи горожан. В настоящее время актуальна тема мало изученных названий объектов большого города, тематическое и терминологическое разнообразие которых косвенно указывает на актуальность темы исследования. До 1804 года в Харькове все урбанонимы были неофициальными. Многие улицы имели два или три названия, поэтому первыми официальными топонимами города стали названия, которые власть спонтанно выбрала из речи горожан, и именно они стали официальными. Неофициальные названия городских объектов лучше всего передают мнение горожан об их городе. В исторической топонимии прозвища могут стать аргументом в дискуссиях о том, как измерить площадь города. В краеведческой литературе сведения о площади одного и того же города иногда существенно отличаются. Процесс неофициального наименования городских объектов был и остаётся стихийным. На возникновение неофициальных названий влияет взаимодействие языков, возникновение или исчезновение определённой концепции, естественная или неестественная потеря значения городского объекта, архаизация названия, литературная и художественная деятельность современников. Цель статьи – определить причину возникновения прозвищ и определить их специфику. В статье указаны факторы, влияющие

на процесс неофициальной номинации городских объектов. Определены причины появления и основные группы прозвищ по значениям. Анализ урбанонимов и процессов неофициальной номинации совмещён с изучением лингвистической специфики названий улиц и других объектов большого города. Определены основные особенности неофициальных названий. Автор статьи сообщает о дальнейших направлениях исследования неофициальных названий урбанонимов. Специалисты, которые изучают урбанонимы, должны учитывать неофициальные названия городских объектов, разговорные формы названий, особенности молодёжного сленга, влияние сленга на формирование урбанонимов и городской идентичности.

Ключевые слова: Харьков, урбанистика, номинация, урбаноним, название, прозвище.

The article deals with the unofficial names of the streets of Kharkiv. Until 1804 in Kharkiv, all street names were unofficial. Many streets had two or three names. These names were known only to local residents. From the colloquial speech of the townspeople, the city government chose one name, and that name became the official name. Informal names of urban sites best convey the opinion of citizens about their city. In historical toponymy, informal names can be an argument in discussions about how to measure the area of a city. In local lore literature data on the area of the same city sometimes differ significantly. The process of the unofficial name of urban objects has been and remains spontaneous. Informal names are influenced by the interaction of languages, the emergence or disappearance of a certain concept, the natural or unnatural loss of the meaning of a city object, the archaization of names, the literary and artistic activity. One of the objectives of the article is to determine the cause of the appearance of groups of informal names of urban objects and to determine the peculiarities of informal names in the city. The factors affecting the process of the emergence of informal names are listed. The analysis of urbonyms and the processes of creating an informal nomination is combined with the study of the linguistic specifics of the names of streets and other objects of a large city. The author of the article talks about the future directions for the study of unofficial names in the city. Scientists studying urbonyms should take into account the informal names of city objects, colloquial forms of names, features of youth slang, the influence of slang on the formation of urbonyms and of urban identity.

Key words: Kharkiv, urban studies, nomination, urbonym, name, nickname.

У російській лінгвістичній науці, від якої за радянського часу залежала українська лінгвістика, термінологічні й класифікаційні засади вивчення урбанонімів формувалися досить пізно – на початку 1960-х років [2, с. 8]. Вітчизняна урбаноніміка як окремий розділ українознавства почала виокремлюватись із мікротопонімії тільки в останній третині ХХ ст. [6, с. 235]. Особливе місце серед топонімів посідають урбаноніми – назви внутрішньоміських об'єктів – вулиць, провулків, майданів, шляхів сполучення, будівель, об'єктів гідрографічної мережі, у яких віддзеркалилась історія міста і його мешканців. Урбаноніми сьогодні, у час міждисциплінарних досліджень, є об'єктом вивчення кількох наук: лінгвістики, географії, історії, археології, етнографії й деяких напрямків досліджень соціології. Дослідження топонімії великого міста, зокрема Харкова, окреслило певні особливості в царині суспільної регламентованості міських іменувань. У попередніх публікаціях [8, с. 89–91] ми послуговувалися висловом «неофіційні міські назви», що не точно позначає аналізовані топонімічні об'єкти, бо йшлося про назвиська. Онім, що титулує об'єкт, може знаходитися між назвою і назвиськом, як ілюструє приклад відомого в місті будинку «Саламандра», про що йтиме далі.

До 1804 року в Харкові всі урбаноніми були неофіційними. З усного мовлення вони потрапили до списків за церковними приходами, на плани міста, у деякі документи. Першими офіційними топонімами Харкова стали назви внутрішньоміських об'єктів усного походження, які влада обрала спонтанно. Поява й поширення в науковому й адміністративному обігу сем *офіційність* і *неофіційність* іменування стає важливішою ознакою для власних назв порівняно зі загальними, але далеко не абсолютною. Хоча саме

вона призводить до остаточного розходження таких найдавніших мовних одиниць, як *ім'я*, *назва* і *прізвисько*, *назвисько*, до появи кожного з них нових диференціювальних сем [4, с. 18]. Термінологічний статус найдавніших мовних одиниць *ім'я* й *назва* у вітчизняній термінологічній лексикографії подано й семантично диференційовано тільки у «Словнику лінгвістичних термінів» (1985) Д. Ганича й І. Олійника. В українських і російських тлумачних словниках терміна *онім* немає. Щоправда, чужомовний термін *онім*, що може поєднувати в собі значення термінів *ім'я* та *назва*, означаючи різні види власних назв, з'явився у вітчизняній науковій літературі тільки наприкінці ХХ ст. Деталізувати *оніми* для позначення різних одиниць навколишньої дійсності взявся М. Торчинський [7, с. 525–546], але до списку не потрапив термін *назвисько*.

Термін *назвисько* відомий ще з українських двомовних словників ХVІІ ст., але тема прізвиськовості й назвиськовості за часів СРСР перебувала під забороною через здатність прізвиська і назвиська оцінно позначати суб'єктів й об'єкти, що, як правило, не відповідало ідеологічним настановам чинної влади. У наукових працях з ономастики радянського періоду такі автори, як Л. Гумецька, Г. Дідківська, Р. Керста, І. Ковалик, З. Ніколаєнко, В. Німчук, М. Худаш й інші, з немовознавчих причин уникали термінів прізвисько і назвисько, уживаючи замість першого – антропонім, «назва особи», «вулична назва», а замість другого – неофіційна назва, неформальна назва, побутова назва, або взагалі топонім. У другій половині ХХ ст. було опубліковано працю П. Чучки «Антропонімія Закарпаття», у якій уперше за декілька десятиліть вітчизняного мовознавства йдеться про термінологічну розмаїтість такої антропологічної одиниці, як прізвисько, а назвисько в ній є повним синонімом до прізвиська [10, с. 153–245].

Після проголошення незалежності України ситуація щодо дослідження різних властивостей прізвиськ змінилася на краще (щодо назвиськ, стан розробки питання дещо гірше), крім теоретичних розробок уже надруковано декілька словників прізвиськ [5, 9, 11]. Короткий огляд стану розробки питання про прізвисько і назвисько в мовознавстві дав І. Муромцев [3, с. 17–30], наступну працю якого присвячено відновленню в ономастичному просторі належного термінологічного і фактажного місця назвиську співвідносно з прізвиськом. Автор зазначає, що українське назвисько частково відповідає значенню «прізвисько», але має специфічне значення, що утворилося внаслідок еволюції власне прізвиська [4, с. 16]. Польська дослідниця К. Гандке у філологічній розвідці про називництво в Варшаві стверджує, що генеза і спосіб називання в європейських містах походять від традицій античного Риму, а класифікацію урбанонімів здійснює відповідно до двох критеріїв: просторового і словотвірного [15, с. 28]. На жаль, назвиська не стали предметом дослідження вченої-філолога. Харків – місто молоде порівняно з Римом і Варшавою, але називництво в Харкові становить не менший інтерес, аніж називництво будь-якого стародавнього європейського міста.

Актуальність теми пов'язана з термінологічною й тематичною розмаїтістю назвиська, а також із тим, що назвиська великого українського міста не були предметом наукового вивчення. Мета нашої статті – з'ясувати специфіку вживання назвиськ урбанонімів великого міста. Завданнями статті є систематизація назвиськ за тематичними групами, визначення їхніх особливостей. Джерельною базою для написання статті є архівні матеріали й авторська картотека назвиськ Харкова, що налічує 250 одиниць.

Припис 1804 року губернатора Івана Бахтіна щодо харківських топонімів став першою спробою світської влади регламентувати міські найменування. Із тексту документа зрозуміло, що вулиці мали одночасно по декілька назв, що ніяк не могло сприяти покращенню життя містян, не кажучи вже про приїжджих, адже вже за кілька місяців Харків став університетським містом. Подальший розвиток поліцейської й поштової служб, поширення і ускладнення функцій державно-адміністративного апарату – все це вимагало «точних назв» вулиць, як позначались у тексті губернаторського припису офіційно упорядковані міські топоніми, що до того були фактами усного мовлення. Запровадження табличок із назвами вулиць призвело до функціонування в побуті мешканців «неофіційних»

назв, якими стали подвійні чи потрійні міські назви, уживані залежно від уподобань харківців [8, с. 89–90]. В історичній монографії Д. Багалія і Д. Міллера «Історія міста Харкова за 250 років його існування (1655–1905)» автори опублікували унікальний документ – список назв 57 перших вулиць Харкова (1724), розташованих за церковними приходами. До нашого часу з цього списку збереглися дві вулиці – *Москалівська* і *Панасівська*, хоча за наступні триста років їхня конфігурація і дислокація суттєво змінилися. Вулиці *Москалівська* і *Панасівська* є виключно назвиськовими за своєю мовною природою, дарма що їх офіційно затверджено. Зауважимо, що вул. *Москалівська* – відредагований варіант давньої назви *Москалівка* як вулиці, так й історичного району Харкова, де на колишніх землях Квіток і Карпових на самому початку ХІХ ст. вона почала формуватись як центральна, бо будувались тут відставні солдати («москалі»). В європейському фольклорі й у жанрі літературної казки солдат діє як бувалець і пройдисвіт, який вдається до будь-яких засобів аби тільки досягти бажаного, але завжди характеризується позитивно. В. Муромцев наголошує, що у словнику В. Даля слово «москаль» витлумачене без супровідних оцінних ремарок, у словнику навіть нейтрально подане слово «москалить» – «мошенничать, обманувать в торговле» [4, с. 39]. Чи обдурили когось харківські «москалі» при забудові, чи їх обдурили – питання риторичне, але його невизначеність не руйнує позитивну оцінку позначення названого топооб'єкта. Із другої половини 20-х років ХХ ст. позитивне позначення об'єкта, мабуть, все ж таки поступається в мовленні харківців нейтральному, бо все частіше трапляється нове іронічно-жартівливе назвисько *Москальовка* – результат російської фонетичної інтерференції. Не слід забувати, що навіть у столичний період у Харкові здебільшого розмовляли по-російськи. На нашу думку, саме в цей час виникло декілька тлумачень назвиська *Москальовка*, бо Перша світова і громадянська війни не були сприятливими умовами для народної творчості на ґрунті місцевої топонімії. Наводимо одне з пояснень назвиська *Москальовка* в дусі народної етимології: «Назва Москальовка походить від імен двох братів, що першими поселилися в Аравії. Одного з братів звали Мусій, що значить по-харківськи Моська, другого – Левко, а по-харківськи Льовка. Звідси й назва» [13]. На жаль, такого роду перекази найчастіше оманливі та не мають цінності наукового доказу.

У тексті є назвисько *Аравія* – одне з небагатьох назвиськ старого Харкова, на які сьогодні можна тільки натрапити випадково. У нашій картотеці назвиськ старого Харкова 10%. Принцип номінації топооб'єкта, по тому що було на цьому місці, належав до дуже продуктивних у давній харківській топонімії, бо вказував на фізико-географічні особливості місцевості. Назвисько *Аравія*, оцінно позначаючи землю родини Квіток, з одного боку, вказувало на піщаний ґрунт ділянки, що тягнулася до самої річки Лопань і постійно поповнювалася новими купами піску, нанесеними весняними паводками. Із другого боку, містяни водночас, іронічно ставлячись до примх природи, пишалися Харковом («Як же... власну Аравію маємо!»), бо про *Аравію* знали з релігійної літератури [13].

Насамперед те, як містяни оцінювали офіційне маркування урбаністичного простору ставало підґрунтям для виникнення назвиська. Здатність назвиська оцінно (здебільшого негативно, рідше нейтрально чи позитивно) позначати об'єкти відтворює справжнє ставлення людей до великого міста, де їм довелось жити, до тих реалій, що не були їм байдужі.

Британський дослідник Дж. Бредлі, характеризуючи уявлення сучасників про модерну Москву, зазначав: «Фізичні артефакти модерності змінилися з «божественних» соборів, царських палаців, аристократичних маєтків... і крамниць... на «галереї, музеї, клініки, шпиталі, благодійні й освітні інституції» [14, с. 61]. Але зауважимо, що місто – це передусім люди, а зміни в їхній свідомості відбуваються не так швидко, як модерна забудова міста і втілення можливостей містян у зв'язку з цим.

На розі Павлівської площі (у Харкові майдан називають саме площа) й Університетської вулиці на початку ХХ ст. ще стояв пам'ятник заснуванню Харкова (верстовий стовп) з написами про відстань від Харкова до столиці й сусідніх губернських міст. Кажуть, у пам'ятника було два назвиська: «*стовпчик*» і «*чортів палець*» [13]. Появу

назвиська «*чортів палець*» наші інформатори пояснювали так: харківцям не подобалось, що пам'ятник заснуванню міста є верстовим стовпом, на їхню думку, це мав бути собор чи щонайменше дзвіниця, адже «перемогу над французом ушанували дзвіницею, а Харків – таким-сяким стовпчиком» [13]. Поширенню назвиська «*чортів палець*» серед харківців посприяла листівка-світлина, надрукована на початку ХХ ст., на якій добре видно верстовий стовп і дзвіницю Успенського собору, подібна до якої споруда, на думку містян, була б гідна вшанувати заснування Харкова. Значення об'єктів із плином часу може змінюватись, хоч об'єкт залишається тим самим. Також на зазначення об'єкта впливає місце його розташування, форма, художнє оздоблення, прив'язка до певної історичної події, особи, ідеологічно-пропагандистське навантаження й тощо.

На початку статті ми вже згадували про онім «Саламандра», що в мові знаходиться між назвою і назвиськом, позначаючи колишній доходний будинок (вул. Сумська, 17) російського страхового товариства «Саламандра», створеного для страхування від пожежі. Зведено будинок 1916 року (арх. М. Верьовкін) в добу модерну (одна з основних вимог замовника – фасади без модерну і декадансу). За спогадами учасників подій, харківці відразу надали будинку паронімічне назвисько *Халамандра* (Salamander ← *Халамандро* з української мови халамидник = обірванець) [13]. У просторіччі харківців на українські власні чоловічі імена на -о поширилося закінчення -а під впливом російської мови, у якій уже здавна чоловічі іменники на -о попереходили до першої відміни іменників.

Виникає запитання: чому найкрасивіший будинок модерного Харкова отримав таке негативне й парадоксальне назвисько? Пояснити появу назвиська тільки внаслідок паронімії було б неправильно. Цілком логічно припустити, що назвисько *Халамандра* будинок отримав, коли його квартири радянська влада перетворила на комунальні, але нам відомо, що це сталося водночас із заселенням будинку (1916). Сьогодні ми не можемо вірогідно пояснити цей мовленнєвий феномен. Нам тільки відомо, що назвисько *Халамандра* за наступні 30 років харківці поступово вживали все рідше, аж доки по закінченні Другої світової війни назвисько зовсім зникло з їхнього мовлення [13]. Якщо нам нічого не відомо про причини виникнення назвиська, то спробуємо з'ясувати, хто міг би надати це назвисько будинку.

Матеріали Державного архіву Харківської області засвідчують, що на околицях міста, зокрема на Іванівці, переважали селяни (71%), друге місце посідали міщани (27%), тільки 3% припадали на інші верстви населення. Відсоток україномовних мешканців тут був більше за третину населення. Серед населення вулиць Сумської, Гоголівської, Німецької, Чернишевської російськомовні мешканці становили більшість (65%), 6% людей спілкувались українською (переважно прогресивна інтелігенція – Л. У.), 4% – німецькою, 3% – польською, 18% – ідиш, 4% – білоруською. Хоча національний і соціальний склад мешканців цих вулиць був досить неоднорідним, їх об'єднувала спільна ознака – заможність, на відміну від мешканців околиць, зокрема тієї ж Іванівки [12, ф. 51, оп. 1., спр. 343, 344, 349, 351], а також рівень повсякденної культури.

Отже, надати назвисько *Халамандра* могли україномовні мешканці міських околиць. Поступове зникнення назвиська з мовлення, на нашу думку, відбулося через відчуженість міської культури від українства, що підсилювалось у час ліквідації неписьменності, зокрема через мову, бо вчили людей, розповідали слухачі лікнепу, виключно по-російськи [13].

Визначаючи місце урбанонімів у загальному ономастичному просторі, дослідники не згадують ані про офіційність / неофіційність цих мовних одиниць, ані про їхні назвиська. На думку А. Титаренко, урбанонімам властиві спільні характеристики для всіх класів топонімів, але вони вирізняються сімома власними ознаками, а саме: високим ступенем змінюваності; переважно одномовністю; слабким зв'язком з діалектом; семантичною вмотивованістю назв; перевагою штучної номінації над природною; низьким ступенем популярності; писемною закріпленістю [6, с. 237]. Ці характеристичні ознаки авторка не підтверджує прикладами, тому щонайменше дві з них видаються сумнівними, зокрема семантична вмотивованість назв і писемна закріпленість. Яка, скажімо, може бути семантична вмотивованість урбаноніма

вул. Працюючих (?). Про яку семантичну вмотивованість йдеться, коли вулиці в ХХІ ст. надано назву *Абрикосова*, що не відповідає типу озеленення об'єкта. Писемна закріпленість є ознакою тільки офіційних урбанонімів, юридично затверджена процедура надання назв внутрішньоміським об'єктам для українських міст відбувалася в різний час. Якщо урбанонім має низький ступень популярності у містян, він завжди, як ми вже писали, отримує назвисько. Приміром, 1922 року влада перейменувала *вул. Римарську*, надавши їй назву *вул. Клари Цеткіної*, на що харківці зреагували майже миттєво назвиськом *Вулиця Клари Цицькиної*. Цей вульгарний назвиськовий відповідник є емоційно зниженим, але експресивно потужним, а вживали його як засіб грубої характеристики особи, чиє прізвище стало частиною псевдомеморіальної назви. Вулиці, що сформувалася з *Ващенківського провулку* і *Панасівського в'їзду*, влада надала назву *вул. 8-го Березня*, а містяни – назвисько *Вулиця Клари*. Жартівливе синонімічне назвисько *Вулиця Клари* харківці вживали для вираження несерйозного ставлення з відтінком насмішки до офіційного урбаноніма.

Восьме березня, що відзначали в СРСР як Міжнародний жіночий день, а саме день солідарності жінок у боротьбі за повні політичні, економічні й соціальні права, радянські люди наділили антонімічним назвиськовим відповідником – *День Клари Цицькіної* [4, с. 42]. Назвисько *День Клари Цицькіної* може бути використовуване як приклад у дослідженнях соціокультурного спрямування, як аргумент «за» чи «проти» в аналізі ситуацій з роздмухування пристрастей щодо існування цього свята.

Харківську вулицю *Свердлова* містяни називали *Вулиця Яші*, або просто *Свердловка*. Як нам відомо, одеську вулицю *Свердлова* в радянський час мешканці міста теж називали *Вулиця Яші*. У такий спосіб люди висловлювали своє незадоволення офіційним поширенням у містах псевдомеморіальних назв.

Сучасне трактування простору міста полягає в тому, що простір міста є не лише місцем, де відбуваються соціальні процеси, а й продуктом людської уяви й діяльності. Із сучасним трактуванням простору міста збігаються погляди німецького філософа-неокантіанця Ернста Кассіра, що у філософії мови критикує теорію відображення, відстоюючи теорію конструювання. За його метафоричним висловом, місто творить мову, словами якої є будівлі, вулиці, майдани; синтактичними висловами – середмістя й околиці, а синтаксичною структурою – соціальне і культурне життя [1, с. 37–66].

Соціальне і культурне життя суспільства неможливе без мови. Мовлення мешканців великого міста конструює міський простір таким, яким він постає в їхній уяві. Міській простір, завжди окреслений мовленнєвими моделями інтерпретацій, у яких назвиська виконують важливу роль. Взагалі назвиська – це досить широка тема щодо їхніх тематичних, фонетичних, граматичних, словотвірних і стилістичних типів. Матеріали авторської картотеки дозволяють систематизувати їх за тематичними групами. До тематичних груп назвиськових відповідників урбанонімів Харкова і реалій міста, зокрема транспорту (в т. ч. міського), належать такі групи:

1. **Топоніми (назви держави і міста):** *Хохляндія, Хряковград, Хряков*. Маємо давні синонімо-антонімічні назвиська прозорої етимології: *Хохляндія* (Україна), *Хряковград* і *Хряков* (Харків).
2. **Агороніми (назви майданів, стадіонів, ринків) і хороніми (назви областей, районів, кварталів):** *Поля, Конячий і Кобилячий* [ринок]. У деяких назвиськах спостерігаємо втрату імені історичного власника (прикметника-складника) й перехід загальної назви-поняття у власну зі зміненням однини на множину: *Поля – Павлове поле*. Супровідні відповідники (назвиська) урбанонімів уживаються в мовленні без технічного терміна «ринок».
3. **(Г)одоніми (назви вулиць, проспектів й ін.):** *ПМЖ, Вулиця Яші, Вулиця Клари*. *ПМЖ* – омонімічне (омофон) назвисько від чужомовної аббревіатури (постоянное место жительства), утворене з перших літер офіційного урбаноніма – *проспект Маршала Жукова*. Синонімо-антонімічні назвиська обов'язково містять у будові технічний термін вулиця:

Вулиця Яші, Вулиця Клари, на відміну від офіційних урбанонімів, що у мовленні вживаються без технічних термінів.

4. **Гідроніми (назви об'єктів водної мережі в т. ч. штучні):** *Кар'єр* в районі приватної забудови Немишлі, який заповнювався водою з підземного джерела. Слово «*кар'єр*» із загальної назви-поняття перейшло у власну, тобто відбулась оказіональна онімізація апелятива.

5. **Ороніми (назви об'єктів рельєфу).** Назвиськові відповідники назв міських об'єктів природного рельєфу потребують окремого дослідження.

6. **Назви об'єктів рослинності (парків, садів, гаїв):** *Зелені легені*. Назвисько позитивно позначає об'єкти рослинності міста.

7. **Назви рукотворних об'єктів (мостів, веж, брам):** *Горбатий* [міст]. Назвисько вживається в мовленні без технічного терміна «міст» і зберігає вказівку на первісну ознаку топонімічного об'єкта.

8. **Ергоніми (назви установ і закладів):** *Praga, Провіанть*. Окремі назвиська утворились через повернення до написань чужомовною графікою: назва харківської крамниці «*Praga*», замість по-чеськи “*Praha*” або по-англійськи “*Prague*”; повернення до написання давньою кирилицею здійснено в сучасному російському варіанті: магазин «*Провіанть*» замість «*Провіантъ*».

9. **Назви меморіальних споруд (пам'ятників і знаків):** *Лижі, стовпчик, чортів палець*. Слово «*лижі*» зі загальної назви-поняття перейшло у власну внаслідок онімізації апелятива. *Лижі* – назвисько Пам'ятника підпільникам і партизанам Харківщини, що розташований у центрі скверу між вул. Алчевських і Чернишевською. Обеліск із сірого граніту здалеку нагадує це спортивне знаряддя.

10. **Назви будівель, їхніх частин:** *хрущоби, універ, мед, Халамандра*. Назвисько «*хрущоби*» – утворено шляхом контамінування прізвища *Хрущов* і загального іменника *трущоби*, на позначення п'ятиповерхових житлових будинків із мінімальними вигодами, масово будованих за часів правління Микити Хрущова; *універ* (університет), *мед* (медичний інститут або університет) – назвиська утворені прийомом утинання. *Халамандра* – паронімічне назвисько від чужомовного оніма *Саламандра*.

11. **Транспорт (в т. ч. міський):** *Харків-сортувальний, Харків-пасажирський*. У деяких назвиськах спостерігаємо їхній специфічний різновид професійного походження, т. зв. назвиська-професіоналізми, де у словосполучці утинається родовий компонент назви: *Харків-сортувальний* (відділок); *Харків-пасажирський* (вокзал); (станція) *Харків-пасажирський*. Утинання як один із продуктивних способів творення назвиськ вартє окремого дослідження, оскільки цим способом твориться велика кількість подібних одиниць різної тематики й семантики [4, с. 85].

Сьогодні в мовознавстві ще не розв'язано питання по обсяг і зміст поняття «назвисько», але певні напрацювання вже існують. На думку дослідників, «назвиськом слід іменувати супровідну, вторинну, найчастіше неофіційну другу назву різного роду неосіб і неістот, яка функціонально своїми ознаками близька до прізвиська» [4, с. 29]. Для назвиськ як паралельної, але необов'язкової назви неістот характеристичні такі лексичні ознаки, як синонім, антонім, омонім, паронім, історизм, термін, професіоналізм тощо. Назвиськові відповідники порівняно з офіційними назвами є емоційнішими, експресивнішими і навіть іноді парадоксальними, оскільки містять обов'язкову додаткову оцінку названого об'єкта, тому опис різних типів назвиськ є неможливим без бруталізмів.

Непослідовність виникнення і вживання назвиськ зумовлює вибір окремих міських реалій, а його зумовлюють психологічні й соціокультурні чинники. Низький ступень популярності деяких офіційних назв у містян, а також перетворення попередньої офіційної назви на архаїзм унаслідок перейменування запускає зворотній процес зміни вже першої офіційної назви на назвисько і належить до особливостей взаємозв'язку між назвиськом й історичною пам'яттю. Прикладом може бути урбанонім *Павлівська площа* за останні сто років її існування.

Близьке за своїми властивостями до прізвиська назвисько слід віднести до власних назв, навіть у тому випадку, коли за орфографічними нормами ця мовна одиниця має писатися з малої літери, тоді належність до власних назв може виявлятися через використання лапок [4, с. 104].

Процес неофіційного іменування міських об'єктів триває в Харкові понад два століття. Упродовж усього часу цей процес був і є стихійним і спонтанним, але завжди емоційно насиченим, зумовленим низкою чинників: як суто лінгвістичних (процеси міжмовної взаємодії, поява і зникнення певних понять, природна чи штучна втрата найприкметнішої ознаки об'єкта, яку відбивала назва, перехід назви до розряду рідковживаних або застарілих, літературно-художня практика, лексикографічна діяльність), так і екстралінгвальних (низька популярність офіційної назви, вплив на топонімію різних ідеологічних доктрин і суспільно-політичних течій, офіційні заборони української мови і друку, політична цензура, репресії щодо українських діячів науки і культури) [8, с. 91–92]. Живе народне побутове мовлення, професійна, соціокультурна і громадська діяльність людини є підґрунтям для кількісного і якісного збагачення прізвиськ і назвиськ.

Отже, у вітчизняній мовознавчій літературі донині залишається неповним вивчення термінологічного місця назвиська співвідносно з прізвиськом як одиницею антропонімії й теонімії й іншими номінативними одиницями. Тому комплексне вивчення цієї мовної одиниці, зокрема розгляд його місця, функцій та еволюційних процесів у топонімії великого міста, залишається перспективним напрямом ономастики. Поповнення фактажного матеріалу новими надходженнями сприятиме подальшому аналізуванню особливостей назвиськ, визначенню їхньої ролі в маркуванні урбаністичного простору.

Література

1. Кассирер Э. Понятие символической формы в структуре о духе. *Культурология XX век.* 1998. № 11. С. 37–66.
2. Ляшенко Р. О. Мікротопонімія Кіровограда : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2008. 24 с.
3. Муромцев І. В. Нотатки про прізвиська і назвиська у творчості Тараса Шевченка (типи й функції). *Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії.* Харків, 2014. С. 17–30.
4. Муромцев І. Прізвисько і назвисько та навколо них : науково-публіцистичні нотатки. Харків : ХІФТ, 2015. 112 с.
5. Нелюба А. Прізвиська моїх однокашників. Харків. : ХІФТ, 2015. 100 с.
6. Титаренко А. Місце урбанонімів в ономастичному просторі. *Теоретична і дидактична філологія.* Київ, 2012. Вип. 12. С. 235–238.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. *Хмельницький : Авіст,* 2008. 546 с.
8. Удовенко Л. О. Неофіційні міські назви (на прикладі м. Харків). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* Харків, 2018. Вип. 27. С. 89 – 92.
9. Чабаненко В. Словник прізвиськ нижньої Надніпрянщини : в 2 т. Запоріжжя : ЗНУ, 2005. Т. 1. 262 с.; Т 2. 232 с.
10. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : монографія. Київ : ТОВ Папірус, 2008. 672 с.
11. Шульська Н. Словник прізвиськ жителів межиріччя Стиру та Горині. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. 164 с.
12. Матеріали Харьковського губернського комітета (*Державний архів Харківської області*). Ф. 51. Оп. 1. Спр. 343, 344, 349, 351.
13. Спогади Л. І. Пушкарьової. *Особистий архів Л. Удовенко.*
14. Bradley J. Muzhik and Muscovite: Urbanization in Late Imperial Russia. University of California Press, 1985. 440 p.
15. Handke K. Dzieje Warszawy nazwami pisane, seria „Biblioteka Warszawska”, red.

References

1. Kassirer E. Poniatie simvolicheskoi formy v strukture o dukhe [The concept of symbolic form in the structure of the spirit]. *Kul'turologiia XX vek.* 1998. № 11. S. 37–66.
2. Liashenko R. O. Mikrotoponimiiia Kirovohrada [Microtoponymy of Kirovograd]: avtoref. dis. kand. filol. nauk: 10.02.01. Kharkiv, 2008. 24 s.
3. Muromtsev I. V. Notatky pro pryzvys'ka i nazvys'ka u tvorchosti Tarasa Shevchenka (typy i funktsii) [Notes on nicknames and titles in the work of Taras Shevchenko (tipi and functions)]. *Suchasna ukraïnistyka: paradygmy nauki, istorii, filosofii.* Kharkiv, 2014. S. 17–30.
4. Muromtsev I. Pryzvys'ko i nazvys'ko ta navkolo nykh: naukovo-publitsystychni notatky [The nickname and a title and around them: scientific and journalistic notes]. Kharkiv: KHIFT, 2015. 112 s.
5. Neliuba A. Pryzvys'ka moikh odnokashnykiv. Kharkiv [Nicknames of my classmates]. Kharkiv : KHIFT, 2015. 100 s.
6. Tytarenko A. Mistse urbanonimov v onomastichnomu prostori [The place of urbanonyms in onomastic space]. *Teoretychna i dydaktychna filologiya.* Kyïv, 2012. Vip. 12. S. 235–238.
7. Torchyns'kyï M. M. Struktura onimnogo prostoru ukraïns'koï movy [The structure of the namespace of the Ukrainian language]. *Khmel'nits'kyï : Avist,* 2008. 546 s.
8. Udovenko L. O. Neoficiïni mis'ki nazvy (na prykladi m. Kharkiv) [Informal Names in the City (on the Example of the City of Kharkiv)]. *V. N. Karazin Kharkiv National University bulletin. Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences.* Kharkiv, 2018. Issue. 27. S. 89–92.
9. Chabanenko V. Slovník pryzvys'k nyzhn'oï Nadnyprianshchiny [Dictionary of nicknames of the lower Dnieper region]: v 2 t. Zaporizhzhia: ZNU, 2005. T. 1. 262 s. ; T 2. 232 s.
10. Chuchka P. P. Antroponimiiia Zakarpattia: monografiia [Anthroponymy of Transcarpathia: monograph]. Kyïv: TOV Papirus, 2008. 672 s.
11. Shul's'ka N. Slovník pryzvys'k zhyteliv mezhyrichchia Styru ta Horyni [Dictionary of nicknames of the inhabitants of the interfluve Styru and Horyny]. Luts'k: Volyns'ka oblasna drukarnia, 2008. 164 s.
12. Materialy Khar'kovskogo gubernskogo komiteta [Materials of the Kharkov Provincial Committee]. *Derzhavnyi arkhiv Kharkivs'koï oblasti.* F. 51. Op. 1. Spr. 343, 344, 349, 351.
13. Spogady L. I. Pushkar'ovoï [Memoirs of L. I. Pushkar'ovoy]. *Osobystyi arkhiv L. Udovenko.*
14. Bradley J. *Muzhik and Muscovite: Urbanization in Late Imperial Russia.* University of California Press, 1985. 440 p.
15. Handke K. *Dzieje Warszawy nazwami pisane [History of Warsaw in the names],* seria „Biblioteka Warszawska”, red. Prowadzący serii Andrzej Sołtan, Wyd. Muzeum Historyczne m. st. Warszawy, Warszawa 2011, ss. 578.